

Pealkirjade temaatika ja muutumine Estonia laevahukku käsitlevates ajaleheuudistes

Andra Orastu

Tallinna ühisgümnaasiumi abiturient

Reisiparvlaeva Estonia hukust möödus tänavu sügisel 16 aastat. 1980. aastal Saksamaal ehitatud alus uppus tormisel merel 1994. aasta 28. septembri ööl, surma sai rohkem kui 800 inimest. Tragöödia ulatus ja laevahuku ebaselged asjaolud on põhjustanud praeguseni kestva huvi Estonia õnnetuse vastu. Rahuaja suurima katastroofina püsib see üha paljude inimeste mõtetes, sel teemal on kirjutatud raamatuid ja tehtud filme, samuti ei kao teema ajakirjanduse veergudelt.

Artikli materjaliks on Eesti suuremate päevalehtede Postimehe, Õhtulehe ja Eesti Päevalehe Estonia hukuga seotud artiklite pealkirjad 28.–30. septembrini 1994., 1999., 2004. ja 2009. aastal, mil katastroof kas toimus või mil sellest möödus vastavalt viis, kümme ja viisteist aastat (1994. aasta materjalist puudub Eesti Päevaleht, mis hakkas ilmuma alles 1995. aastal). Kokku on analüüsitud 16 lehenumbrit 181 pealkirja. 1994. aasta pealkirjadele viidatakse näidete juures kuupäevaliselt, hiljem aastaarvuga. Eesmärgiks on jälgida, milliseid teemaga seotud vaatepunkte pealkirjades esile tõstetakse ja kuidas pealkirjade sisu on aja jooksul muutunud, samuti pööratakse tähelepanu kasutatud kujunditele ja pealkirjade emotsionaalsusele. Eraldi vaadeldakse kaanepealkirju ja sisulehekülgedel paiknevaid pealkirju. Artikkel põhineb 2010. aasta emakeeleolümpiaadil auhinnatud uurimistööl (juhendaja emakeeleõpetaja Aili Tarvo).

Pealkiri on kindlate tunnustega iseseisev minitekst. Tiit Hennoste rõhutab 2001. aastal ilmunud „Uudiste käsiraamatus”¹, et pealkiri on iseseisev element, mis peab olema mõistetav ilma teksti lugemata. Pealkiri peab olema nii täpne ja selge, et pole vaja lugu lugeda, saamaks teada, mida loos ja pealkirjas endas öelda tahetakse. Pealkiri peab andma lugejale uudise resümee, meelitama teda lugema ja osutama kõige olulisemale infole loos.²

¹ Hennoste, Tiit 2001. Uudise käsiraamat. Tartu: TÜ Kirjastus.

² Samas, lk 301.

Kõige üldisema temaatilise liigituse järgi viitavad Estonia hukuga seotud pealkirjad kas otse õnnetusele, selles osalenud isikutele ja nende lähedastele, päästetöödele, õnnetuste arvatavatele põhjustele või edastavad õnnetustega seotud ametlikke teadaandeid.

Kaanepealkirjad

Kaanepealkirjad kajastavad tavaliselt ilmumispäeva kõige tähtsamaid uudiseid. Estonia huku unustamatust rõhutab asjaolu, et seda sündmust esitletakse kõikidel vaadeldud aastatel ajalehtede esilehel. Kaanepealkirju oli kokku 23.

Kõige enam on kaanepealkirju vahetult pärast katastroofi – Postimehes kuus, Õhtulehes viis erinevat pealkirja. Esimesed pealkirjad kõnelesid sündmusest endast: „Reisilaev Estonia hukkus eile öösel, viies merepõhja üle 800 inimese” (PM 29.09.1994), „Suurim rahuaegne merekatastroof Läänemerel” (PM 29.09.1994). Järgnevatel päevadel kajastasid need pääste- ja otsimistöid („Õö ei toonud uppumispaigal uut” (ÕL 29.09.1994), „Estonia hukkumispaias jätkuvad otsingud” (ÕL 29.09.1994), „Lähipäevil hakatakse fotorobotitega määrama Estonia täpset asukohta” (PM 30.09.1994), „Esimesed Estonialt päästetud saabusid koju” (PM 30.09.1994)) või katastroofi põhjuste otsimist („Õnnetuspõhjuste uurimist segab torm” (ÕL 30.09.1994), „Uppunud laevast ujub pinnale räpane raha” (ÕL 30.09.1994)).

Järgnevatel aastatel piirdutakse katastroofi aastapäeval esikaanel ühe, harvem kahe (EPL 1999, ÕL 2004) kaanepealkirjaga. Enamasti viidatakse traagilisest õnnetusest möödunud ajavahemikule: „Viis aastat Estonia hukust” (PM 1999), „10 aastat Estonia hukust: elu kestab edasi” (ÕL 2004), „15 aastat Estonia hukust” (EPL 2009). Mõni pealkiri viitab sellele, et hoolimata õnnetusest pole mereohutus paranenud: „10 aastat Estonia hukust – mereohutus samal tasemel” (EPL 2004) või puudutab õnnetuse põhjusi: „Tõde sügaval Läänemere põhjas” (PM 2009). Pealkirjad muutuvad ajapikku personaalsemaks: „Viis aastat emata olnud poisid mõtlevad tihti Estonia hukule” (EPL 1999), „Kartsin, et mul läheb isa nägu meelest ära” (ÕL 2004), „15 aastat Estonia hukust: pääsenu pihtimus” (ÕL 2009).

1994. aasta kaanepealkirjad ja üldse pealkirjad on kõige tundelisemad, kõige enam just õnnetusejärgsel päeval ehk 29. septembril: „Meie mõtted on kõigi laevakatastroofi sattunutega” (PM 29.09.1994). Aastatega aga muutuvad kaanepealkirjad oma olemuselt: alguses olid

pealkirjad informeerivad, kuid aja möödudes on need muutunud mälestusteks ja meeldetuletusteks: „Pääsenu: inimesed hakkavad unustama” (PM 1999), „Lootus on kustunud, jääb vaid mälestus” (ÕL 1999) või etteheiteks unustamise pärast: „Võimud unustasid kaastunde Estonia huku aastapäeval” (EPL 1999).

Katastroofile viitavad sisupealkirjad

Estonia laevakatastroofi kajastavad pealkirjad annavad vahetult pärast sündmust üsna hea ülevaate kogu sündmuste kronoloogiast. Esimesed pealkirjad kõnelevad laevahuku toimumisest: „Reisilaev Estonia hukkus eile öösel, viies merepõhja üle 800 inimese” (PM 29.09.94), „Estonia uppus täna öösel” (Õhtuleht 28.09.94).

Järgmised pealkirjad lisavad vähehaaval infot: „Eile õhtuks oli teada, et Estonial oli vähemalt 964 inimest”, „Estonia hukkumispäigalt leitud inimesed”, „Eesti elanikest reisijad reisipraamil Estonia” (PM 29.09.94), „„Estonia” hukkumispäigas jätkuvad otsingud” (ÕL 29.09.94), „Estonial olnute ja pääsenute nimekiri” (PM 30.09.1994), „Estonia posti ei vedanud” (ÕL 30.09.1994).

Küllap oskavad ajakirjanikud pealkirju ka värvikamaks kirjutada, kuid õnnetusejärgsetel päevadel paistab silma suundumus piirduda faktidega. Sündmusest kõnelevad pealkirjad on sageli vaid mõnesõnalised: „Estonia šokk” (PM 29.09.94), „Estonia päästetööd” (EPL 1999), „10 aastat Estoniast” (PM 2004), „Estonia hukk 15” (PM 2009). Pikemad pealkirjad esitavad detaile kuni arvudeni: „Eile õhtuks oli teada, et Estonial oli vähemalt 964 inimest” (PM 29.09.1994) või laevaõnnetusejärgseid sündmusi: „„Estonia” hukkumispäigas jätkuvad otsingud” (ÕL 29.09.1994). Tundeid esitatakse katastroofi kirjeldamisega seoses tagasihoidlikult: „Estonial olid Eesti parimad meremehed” (ÕL 29.09.1994), hilisematel aastatel lisandub emotsionaalsust: „Estonia vari jääb igaveseks lähedaste südamesse” (PM 1999), „Igaüks Eestimaal hoiab südames tükikest hukkunud Estoniast” (EPL 2009).

Sündmusega kaasnevat kajastavad pealkirjad

Kolmandik pealkirjadest (69 pealkirja 181-st) ei käsitle otseselt katastroofi, vaid muid sellega kaasnevat sündmusi – 1994. aasta katastroofipäevadel on need peamiselt kaastundeavaldused, info kriisiabi kohta, abistamisfondide avamise teated, leinatalitused, ametiasutuste

(presidendi, presidendi kantselei, siseministeeriumi, Tallinna linnavolikogu jt) ametlikud teated. Tunnetele viitavaid pealkirju oli vähe, aga siiski: „Värelev küünlaleek ja punased roosid” (ÕL 29.09.1994). Järgnevatel aastatel on lisandunud palju metafoorseid pealkirju, millel pole otseselt viidet Estoniale, näiteks „Titanic näitab uut tasandit” (EPL 1999), „Kurva öö unenäod” (ÕL 2004), „Merel on ikka meeletu jõud” (ÕL 2004), „Lisaks kuulujuttudele sünnitavad traagilised õnnetused ka anekdoote” (EPL 1999).

See, et paljud pealkirjad ei viita otseselt Estonia laevahukule, võib olla seletatav ühelt poolt sellega, et ühes ajalehes on palju Estonia-teemalisi uudiseid ja samu väljendeid ei taheta pidevalt korrata, teiselt poolt on hilisematel aastatel info asemel keskendutud meenutustele ja mälestustele, lugude emotsionaalsememaatika tingib ka kujundlikumaid pealkirju. Ka eeldatakse arvatavasti, et kui vastavad artiklid ilmuvad kuupäevadel, mis on Estonia katastroofipäeva aastapäeva läheduses, saavad lugejad isegi aru, millele viidatakse.

Pääsenute ja hukkunute lood

Paljud artiklid kõnelevad katastroofist pääsenutest või nende lähedastest ja nagu ikka persoonilood, on need artiklid lugejale tavaliselt väga huvipakkuvad. Intervjuusid on saadud juba vahetult õnnetuse järel: „Mida räägivad päästetud” (PM 30.09.1994), „Ain-Alari peab sünnipäeva juba kodus” (ÕL 30.09.1994). Järgnevatel aastatel selliste lugude arv suureneb: „Kapten Anderssoni pojad merd ei jäta” (ÕL 1999), „Sündimata pojaga pääsenud naine pelgab torme” (PM 1999), „Kui vanaema hakkas emaks...” (ÕL 2004). Pealkirjades kasutatakse kõige sagedamini otsekõnena inimeste ütlusi seoses õnnetusega, näiteks „Estonialt pääsenu: „Mu kell jäi seisma kolmveerand kaks”” (PM 30.09.1994), „Pääsenu: inimesed hakkavad unustama” (PM 1999), „Tüdruk, kes mind aidata tahtis, suri” (ÕL 29.09.1994). Kokku oli vaadeldud aastatel 25 lugu inimestega, kes pääsesid laevalt eluga.

Hukkunute lähedastest on tehtud kokku seitse artiklit, kus meenutatakse armastatud inimesi. Selles traagilises õnnetuses kaotati sugulasi, sõpru ja tuttavaid. Selleteemalised artiklid kannavad väga tundelisi pealkirju: „Vend jäi mul kõigest 13-aastaseks” (ÕL 2004), „Ema-isa otsivad tüdrukuid surmani” (EPL 1999), „Kartsin, et mul läheb isa nägu meelest ära...” (ÕL 2004, kaanepealkiri ja selle variant „Kardan kõige rohkem, et unustan isa hääle ja näo” (sama lehenumbri sisupealkirjas)).

Kõige rohkem on hukkunutega seotud lugusid ilmunud Õhtulehes, kus see teema on kajastatud kõigil uurimise all olevatel aastatel: 1994., 1999. ja 2009. aastal üks ning 2004. aastal isegi kaks lugu. Eesti Päevalehes (1999) ja Postimehes (2004) on neil aastatel kummaski ainult üks selline persooniartikkel ilmunud.

Katastroofi põhjusi kajastavad lood

Kõige rohkem kajastusid laevakatastroofi põhjused või põhjuste otsimine 1994. ja 1999. aasta pealkirjades, kummalgi aastal viies pealkirjas. Juba päev pärast õnnetust väljendatakse uskumatust ja esitatakse versioone: „Estonia oleks pidanud tormi taluma” (PM 29.09.1994), „Estline'i arvates pidi reisipraam Estonia olema uppumatu” (PM 29.09.1994), „Pääsenute arvates murdus Estonial esiots” (30.09.1994), „Soomlaste versioonid õnnetusest” (PM 30.09.1994). Kõige rohkem räägitakse plahvatuses: „Estonia katastroofi võimalikud põhjused. Viimane versioon: plahvatus või kokkupõrge” (PM 30.09.1994). Aja jooksul on mõned põhjused pealkirjades ka ümber lükatud: „Polnud seal mingit pommi!” (ÕL 1999), „Estonia huku pommiversioon osutus pelgalt meediamulliks” (PM 1999), „Estoniat ei hukutanud plahvatus” (PM 1999). 2004. ja 2009. aastal huku põhjuseid pealkirjades eriti ei kajastata (üks pealkiri 2004. aasta Õhtulehes, üks 2009. aasta Postimehes), sest uut informatsiooni Estonia uppumisest pole.

Ajalehtede pealkirjadest võib aru saada, et viga ei pruukinud olla ainult laeva ehituses ja tormis, vaid õnnetusse võis olla segatud ka midagi ebaseaduslikku. 1999. aasta Õhtulehe pealkirjas „Müüdid: kellele oli „Estonia” uppumine kasulik?” arvatakse, et tragöödia taga võis olla keegi, kes katastroofist võis kasu saada. 2009. aasta Postimehes kahtlustatakse näiteks Rootsi riiki: „Mida rootslased Estonial tegelikult vedasid?”.

Põhjust küll otseselt mitte väljendavaid, aga kahtlusi külvavaid ja vastuseta jäänud küsimustele viitavaid pealkirju on mitu, näiteks „Miks hukkus septembritormis parvlaev Estonia?” (PM 1999) või „Katastroofimüüdid varjutavad uurimiskomisjoni ametliku tõe” (EPL 1999).

Keelekujundid ja emotsioonid

Näiteid emotsionaalse ja metafoorse keelekasutuse kohta oli juba esitatud pealkirjanäidetes. Ajakirjanduses on Estonia hukku väljendatud erinevate metafooride ja sünonüümidega. Mitmes pealkirjas on Estoniat võrreldud Titanicuga, mis uppus 14. aprillil 1912. aastal, sõites vastu jäämäge, näiteks „Titanic näitab uut tasandit” (EPL 1999) ja „Eesti Titanic” (PM 2004). Ümberütlevaid nimetusi oli pealkirjades kokku 20. Osa kujundeid on seotud otseselt Estoniaga, näiteks „Õnnetusekuulutajad” (ÕL 1999), „Estonia vari Eesti kohal” (PM 2009), „Estonia on ikka veel pinnal” (EPL 2004), teised üldistavad Estonia katastroofi, näiteks „Suurim rahuaegne merekatastroof Läänemerel” (PM 30.09.1994) või viitab metafoor laevahukust kirjutatud raamatule: „Raamatusse raiutud hukk” (PM 2004).

Kujundites esineb palju emotsionaalsust, kuid sageli ei pruugi aru saada, millest artiklis juttu. Selliseks näiteks on Õhtulehe pealkirjad „Värelev küünlaleek ja punased roosid” (1994) ning „Kurva öö unenäod” (1999).

Kõige rohkem on ümberütlevaid nimetusi kasutanud Eesti Päevaleht 1999. aastal (5). Ka kõikide uuritavate aastate peale oli enim kujundlikke pealkirju Eesti Päevalehes (9), Postimehes oli kokku 7 ja Õhtulehes 4 kujundlikku pealkirja.

Nagu eespool toodud näidetest näha, on suur osa pealkirju nii emotsionaalse sündmuse kohta üllatavalt neutraalsed ja informatiivsed, eriti alguses. Tugeva emotsionaalse laenguga pealkirju leidsin 15. Muidugi oli neid juba esimeste õnnetusejärgsete päevade lehtedes: „Meie mõtted on kõigi laevakatastroofi sattunutega” (PM 29.09.1994), „See ei saanud juhtuda, seda ei tohi juhtuda” (PM 30.09.1994), „Täna on Eestis leinapäev” (ÕL 28. 09.1994). Alati on emotsionaalsed intervjueeritavate tekstidest pealkirjaks tõstetud tsitaadid, mille kohta on näiteid eespool.

Kõigi eestlaste isiklikku suhet katastroofiga väljendavad pealkirjad „Estonia vari jääb igaveseks lähedaste südameisse” (PM 1999) ja „Igaüks Eestimaal hoiab südames tükikest hukkunud Estoniast” (EPL 2009).

Neljal vaadeldud aastal oli Postimehes vastaval teemal kolm tundeist pealkirja (1994 ja 1999), Eesti Päevalehes neli (1999 ja 2009), Õhtulehes kuus (kõigil aastatel).

Lõpetuseks

Estonia huku teemalisi pealkirju uuritud aastate kaupa võrreldes selgus, et pealkirjade sisu on aja jooksul muutunud. Kui katastroofiaastal olid pealkirjad ühelt poolt informatiivsed ja neutraalsed, teiselt poolt emotsionaalsed, siis hilisematel aastatel tõuseb esile kaks teemat: ühelt poolt ellujäänute ja hukkunute lähedaste meenutused ja mälestused, teiselt poolt Estonia hukuga seotud asjaolud ja kahtlused, et me ei tea siiani Estonia uppumise kõiki asjaolusid. Teema jätkuvat olulisust rõhutab see, et iga viie aasta tagant meenutatakse seda sündmust mitte ainult ajalehtede sisukülgedel, vaid eranditult ka kaanepealkirjades.

Estonia huku kajastamine väheneb aastatega. Kõige rohkem ja kõige emotsionaalsemalt kajastati uudist siis, kui sündmus oli äsja aset leidnud. Kuni ühiskond ei saa usutavat ja rahuldavat vastust küsimusele, miks uppus Estonia, räägitakse ja kirjutatakse sellest edaspidigi.